

ПАМІЖ НАСЕЛЬНІЦТВАМ І НАЦЫЯЙ

Пераадоленне бар'ераў – гэта, бадай, квінтэсенцыя вынікаў таго адметнага ў палітычным, гуманітарным і нават гістарычным сэнсе мерапрыемства, што адбылося ў беларускай сталіцы 18 і 19 ліпеня бягучага года. Пяты з'езд беларусаў свету стаў не толькі асяродкам усёй беларускай дыяспары, што яднае суайчыннікаў незалежна ад граніц і падданства, але і выканаў ролю пляцоўкі для вельмі патрэбнага сёння дыялога дзяржавы з тымі коламі грамадства (у Беларусі і за межамі), якія часам не ва ўсім згодны з пазіцыяй афіцыйнага Мінска, але застаюцца рэпрэзентатарамі нацыянальнай свядомасці, культуры і духу, што немагчыма ігнараваць у справе развіцця суверэннай беларускай дзяржавы.

У гэтым сэнсе тэма «Нацыянальная ідэнтычнасць беларусаў у сучасным свеце: праблемы захавання і развіцця», выбраная з'ездам у якасці лейтматыву, была адначасова і дзёрзкім выклікам, і адпраўным пунктам пабудовы сумеснага плана неадкладных дзеянняў.

Варта зазначыць, што грамадзянскую і палітычную палітру форуму складалі 215 удзельнікаў, якія з'ехаліся амаль з 20 краін свету (каля паловы дэлегатаў былі з Беларусі). У першы дзень, яшчэ перад адкрыццём з'езда, мне давялося сустрэцца з тымі, хто прыехаў у Мінскі адукацыйны цэнтр імя І. Рау, і распытаць некаторых удзельнікаў пра іх настрой і чаканні.

– Прыемна, што месцам правядзення з'езда стаў Менск, – адзначыў у размове кіраўнік Таварыства беларусаў Літвы Хведар Нюнька. – Натуральна, мы маем шмат спадзяванняў.

Спадар Нюнька адзначыў пазітыўныя зрухі ў грамадска-палітычным жыцці дзяржавы ў параўнанні з часам папярэдняга з'езда, што адбыўся ў 2004 годзе. «Здаецца, Беларусь пачынае патроху інтэгравацца ў жыццё еўрапейскай цывілізацыі. Пэўна, усё ідзе так, як і павінна ісці», – лічыць дэлегат. Падобную пазіцыю выказаў і беларускі мастак

з Латвіі, кавалер вышэйшай латвійскай дзяржаўнай узнагароды – ордэна Трох зорак – Вячка Целеш, і прадстаўніца Офіса «За дэмакратычную Беларусь» (Брусель) Вольга Стужынская, і яшчэ многія беларусы-госці. Вядома, іх адчуванні не збіраліся патанаць у ружовым супакоі, бо амаль кожны з суразмоўцаў дадаваў і колькі слоў заклапочанасці: хочацца, каб беларускай гаворкі было больш чуваць на вуліцах, хочацца, каб паміж Беларуссю і Еўрасаюзам было менш бар'ераў і, найперш, бар'ераў візавых.

Дарэчы, магчымасць візавых, транзітных і іншых ільгот – адзін з аспектаў вельмі важнай тэмы, што абмяркоўвалася дэлегатамі і была шырока адлюстравана ў выніковых дакументах мерапрыемства. Тэма гэта, па сутнасці, аднайменная таму праекту закона, прыняцця якога ўжо больш за дзесяцігоддзе чакае беларуская дыяспара: «Аб беларускіх суайчынніках за мяжой» (цяпер законапраект знаходзіцца на дапрацоўцы ў Міністэрстве замежных спраў Беларусі). У дзень адкрыцця з'езда прагучала выступленне аднаго з вядучых распрацоўшчыкаў канцэпцыі закона – Упаўнаважанага па справах рэлігій і нацыянальнасцей Леаніда Гулякі. Ён увогуле станоўча адзначыў тыя ініцыятывы дыяспары, што змяшчаліся ў праектах праграмных дакументаў з'езда, у тым ліку ў пераліку прапаноў да названага законапраекта.

Леанід Гуляка падкрэсліў, што мае намер у час з'езда скаардынаваць з актывам дыяспары пазіцыі па развіцці сувязей метраполіі з беларускім замежжам, праца з якім мае значэнне не толькі ў плане культурна-гуманітарным, але і ў сэнсе эканамічнага ўплыву. Леанід Гуляка, як і дэпутат парламента Сяргей Маскевіч, упэўнены, што Беларусь недастаткова выкарыстоўвае патэнцыял «беларускага лобі» для гандлёвых зносін і прасоўвання айчынных тавараў на сусветных рынках.

Пасля адкрыцця і ўступнага слова кіраўніка Згуртавання беларусаў свету «Бацькаўшчына» Аляксея Марачкіна з трыбуны форуму прагучала выступленне міністра культуры Беларусі Паўла Латушкі. Яго прамова мела форму грунтоўнай справаздачы і датычылася дасягненняў, якія мае сістэма дзяржорганаў у захаванні і развіцці культурнай спадчыны Беларусі. Акцэнт, такім чынам, быў зроблены на факты, статыстыку, а таксама было падкрэслена, што беларуская дзяржава разглядае дыяспару як раўнапраўнага партнёра, з якім у яе – у рэшце рэшт – адны мэты. Былі адзначаны такія перспектывыя намеры, як, напрыклад, супрацоўніцтва ў справе рэстытуцыі каштоўнасцей.

Можна справядліва адзначыць, што сваю місію – пазітывнага весніка ўлады – міністр здзейсніў вельмі годна. З яго даклада відавочна вынікала, што афіцыйны Мінск, пры ўсёй крытыцы і абвінавачваннях у грэбаванні нацыянальнай ідэяй у яго адрас, усё ж усведамляе, што проста «ту-тэйшае» насельніцтва – у адрозненне ад паўнаважнай нацыі – у рэшце рэшт не здолее абараніць сваю самастойнасць у міжнародным жыцці, няхай яно будзе нават тройчы эканамічна стабільнае і квітнеючае. Таму сёння не выклікае здзіўлення, калі чыноўнікі – як бы ні было ім нязвыкла – спрабуюць размаўляць па-беларуску. І да атрыбутаў далёкай мінуўшчыны, такіх, як замкі шляхціцаў Вялікага княства Літоўскага, у нашай краіне ўсё больш ашчадлівае стаўленне. Нават – як бы ні эксплуатаваўся рознымі палітычнымі сіламі краіны знак «Пагоня», спараджаючы нездаровыя адносіны да яго як да палітычна ангажаванага і таму табуіраванага – Мінкульт унёс гэты старажытны сімвал у Дзяржаўны спіс гісторыка-культурных каштоўнасцей Рэспублікі Беларусь.

Мяккая эйфарыя доўгачаканага яднання афіцыйнага з неафіцыйным, дзяржаўнага з нефармальна-грамадскім, чырвона-зялёнага з бел-чырвона-белым працягвалася і пасля таго, як пленарнае пасяджэнне скончылася і работа з’езда праходзіла

па секцыях, якіх было тры: «Сродкі нацыянальнай ідэнтыфікацыі беларусаў у свеце», «Магчымасці ўзаемадзеяння метраполіі і дыяспары», «Беларуская ідэнтычнасць у еўрапейскім кантэксце». Прадстаўнікі ўлады ўзялі настолькі актыўны ўдзел у абмеркаванні, што потым, пасля работы ў секцыях, некаторыя з дэлегатаў выказвалі здзіўленне такой актыўнасцю, але разам са здзіўленнем, усё ж, адчувалася і задавальненне: увага метраполіі да замежнага беларускага асяроддзя аднаўляецца на належным узроўні. А гэта і ёсць той самы ключавы фактар, які выцягнуў работу форуму з багны палітычна-ідэалагічных спрэчак на цвёрдую глебу канструктывнай размовы, абмену прапановамі і планами.

Дэлегаты
Пятага з’езда
беларусаў свету

Калі падагульніць усе прапановы і дэкларацыі дэлегатаў, замацаваныя ў выніковых дакументах з’езда, можна звесці іх да трох блокаў: «беларуская мова», «гістарычная спадчына», «правы беларусаў замежжа». Дэталізаваць карціну дыскусіі пачнём з апошняга.

Пытанне пра закон аб суайчынніках замежжа ўзнімаецца актывам беларускай дыяспары яшчэ з 1993 года, калі ў Мінску адбыўся Першы з’езд беларусаў свету. У сваім звароце да Нацыянальнага сходу і беларускага ўрада ўдзельнікі Пятага з’езда канстатавалі, што згаданы закон дагэтуль не прыняты, і гэта не спрыяе захвочванню дыяспары прымаць удзел у эканамічным, культурным і палітычным жыцці беларускага грамадства. Таму

было выказана пажаданне прыняць гэты неабходны дакумент як мага хутчэй. Зразумела, былі заяўлены прапановы ў праект закона. Але тут, якраз, і пачаліся складанасці.

Вядома, перад тым, як абмяркоўваць замацаванне ў законе мер па падтрымцы беларусаў, спачатку трэба даць юрыдычную дэфініцыю самога тэрміна «беларус замежжа». У праекце выніковых дакументаў з'езда гучала наступная фармулёўка артыкула 1 прапанаванага закона (дазволі сабе прывесці тэкст амаль цалкам, з нязначнымі скарачэннямі): «Беларусамі замежжа з'яўляюцца ...

пятага пункта была скасавана да «асобы, якія ўсведамляюць сябе беларусамі».

Калі кіравацца дэфініцыяй у такім выглядзе, вынікае, што любы кітаец альбо індус можа абвясціць, што ўсведамляе сябе беларусам, і годна крочыць у беларускую амбасаду атрымліваць стос ільгот як наш сапраўдны суайчыннік за мяжой, а гэта, згодна з ухваленым праектам закона, і бясплатная віза ў Беларусь, і права на больш танныя білеты ў музеі, і мытныя льготы, і фінансавая падтрымка суполак. Пасведчанне беларуса замежжа, згодна з прапановамі з'езда, павінна даваць чалавеку права неабмежаванага часам знаходжання ў Беларусі, доступ да адукацыі і медыцынскай дапамогі нароўні з беларускімі грамадзянамі, атрыманне права на пастаяннае жыхарства ў нашай краіне, а таксама набыццё маёмасці і зямлі на роўных з грамадзянамі ўмовах. Карацей, адчувайце сябе як дома. Можна сказаць, што быць замежным беларусам нават больш выгадна, чым мець беларускае грамадзянства: правы ўсе амаль тыя ж, а абавязкаў – ніякіх.

Я, вядома, іранізую, але тое, што дэлегаты крыху «перастараліся» ў плане прывілеяў для дыяспары, – па-мойму, відавочна. Пасля гэтага і не здзіўна, што пытанне пра ўвядзенне права на падвоенае грамадзянства беларусаў удзельнікі пасля досыць гарачай дыскусіі вырашылі пакінуць па-за межамі выніковых дакументаў – а то «карта паляка» зусім, як кажучь, «адпачывала б», а Беларусь перажыла б хвалю абвальной іміграцыі з краін «трэцяга свету». Тым не менш, нельга адмовіць ініцыятарам прапаноў у шчырым жаданні прывабіць больш людзей сувету, у тым ліку вядомых дзеячаў, да Беларусі, вызнаючы іх сваімі, а не чужынцамі (нашым суайчыннікам за мяжой згодна з вышэй згаданымі фармулёўкамі мог бы лічыцца, напрыклад, прэзідэнт Ізраіля Шымон Перэс).

Адзначым відавочнае: так ці інакш, сур'ёзны і грунтоўны закон аб суайчынніках вельмі патрэбны для сённяшняй Беларусі. І не толькі для таго, каб умацоўваць культурныя сувязі паміж суполкамі дыяспары і метраполіяй, а

Удзельнікі фальклорнага фестывалю, вёска Цярэшкавічы Гомельскага раёна

1) грамадзяне Рэспублікі Беларусь; 2) грамадзяне замежных краін, альбо асобы без грамадзянства, якія нарадзіліся на тэрыторыі БССР альбо Рэспублікі Беларусь, з'яўляліся грамадзянамі былога СССР альбо Рэспублікі Беларусь»; 3) асобы, якія нарадзіліся на тэрыторыі сучаснай Рэспублікі Беларусь да 1 студзеня 1919 г.; 4) асобы, якія не пакідалі беларускай тэрыторыі, але з-за геапалітычных працэсаў у перыяд з 1918 па 1948 г. апынуліся па-за межамі сучаснай тэрыторыі Рэспублікі Беларусь; 5) асобы якія ўсведамляюць сябе беларусамі, гэта значыць сваім паходжаннем, дзейнасцю, ужываннем беларускай мовы як штодзённай, выхаваннем нашчадкаў зазначылі сваю прыналежнасць да беларускага народа; 6) нашчадкі асоб, названых у пунктах 1–5 ... па прамой зыходнай лініі». Але ў фінальным варыянце фармулёўка

для таго, каб, напрыклад, з прагматычнага пункту гледжання, можна было нават вядомую «ўцечку мазгоў» выкарыстаць на карысць дзяржаве. Доказ таго – вопыт Мексікі, Пакістана, іншых краін, якія пастаўляюць велізарную масу эмігрантаў для заможных краін накшталт ЗША ці Вялікабрытаніі. Заканадаўства гэтых краін прадугледжвае шырокія льготы для эмігрантаў, якія размяшчаюць свае сродкі на рахунках у банках роднай краіны. Такім чынам грошы эмігрантаў працуюць на дзяржаву, з якой яны выехалі. Згадзіцеся, гэта куды больш эфектыўна, чым прыдумваць рэпрэсіўныя правілы кшталту «выехаў – заплаці за сябе дзяржаве». Можна сказаць, што адзін з тых псіхалагічных бар’ераў, з якімі змагаўся з’езд, і ёсць успрыняцце эмігранта як «ворага народа» – стэрэатып, які, на жаль, працягвае існаваць у нас з часоў жалезнай засланы.

Калі па складанасці дыскусіі і аб’ёму прапаноў і заўваг першае месца на з’ездзе належала тэматыцы правоў суайчыннікаў, то па эмацыянальнасці і націску перавага засталася за выказваннямі ў падтрымку папулярызацыі беларускай мовы ў нашым сучасным грамадстве. Запомніўся шэраг пранікнёных і да драматызму шчырых выступленняў прадстаўнікоў інтэлігенцыі. З’езд звярнуўся да беларускіх улад з просьбай аб’явіць наступны год годам роднай мовы і прыняць належныя меры для таго, каб беларуская мова не знікала хоць бы з інфармацыйных праграм дзяржаўных тэлеканалаў. Былі і выступленні ў іншых танальнасцях – гнеўнага абурэння, напрыклад.

Калі адсяць зусім ужо дэмагагічныя заклікі накшталт таго, каб надаць беларускай мове статус адзінай дзяржаўнай, нельга не згадзіцца з тым, што заўвагі з’езда па моўнай тэматыцы – актуальныя і дарэчныя. Не хочацца паўтараць ужо заштампаваныя фразы пра тое, што мова – такі ж атрыбут незалежнай дзяржавы, як герб, сцяг і гімн, але разуменне гэтага, на жаль, пакуль не выліваецца ў практычную эвалюцыю моўнай сітуацыі ў краіне. Нават апазіцыйныя палітыкі, што так ганарацца

сваімі адносінамі да роднай мовы, гавораць на ёй нячыста, з памылкамі. Што ж тады казаць пра шырокія колы грамадства?.. І вось тут, бадай, трэба адказаць (хоць самому сабе) на два фундаментальныя пытанні.

Першае з іх: ці патрэбна нам беларуская мова наогул. Можа быць, і няма нічога жахлівага ў тым, што мы будзем адрознівацца ад расейцаў толькі тым, што ўжываем крыху больш бульбы? Для беларусаў, рускіх і ўкраінцаў даволі звыкла называцца адным народам – а калі так, то, можа, для адзінага народа было б нават больш лагічна мець адну мову, як і адну сталіцу, і адзін урад?.. Нават калі і адстойваць своеасаблівасць беларускай нацыі, не кідаючыся ў крайнасці, можна было б нам арыентавацца на прыклад бельгійцаў і французцаў, ірландцаў і англічан, аўстрыйцаў і немцаў? Мовы ў гэтых пар народаў – адны, але дзяржавы – розныя... Калі так, то даводзіцца прызнаць беларускую мову рудыментам і няўдалым эксперымантам мясцовай інтэлігенцыі XIX–XX стагоддзяў. Тады – сапраўды можна лічыць, што «ў Багдадзе ўсё спакойна» і беларуская мова можа ціхенька заняць сваё пачэснае месца сярод такіх экспанатаў, як латынь ці эсперанта.

Але калі беларуская мова нам сапраўды патрэбна, то тады ўзнікае пытанне нумар два. Яно – пра тое, што ў дзяржаве і грамадстве сапраўды трэба штосьці рабіць, каб беларускамоўных людзей на вуліцах нашых гарадоў стала больш. І тут, шчыра кажучы, выглядаюць недарэчнымі фразы пра тое, што беларуская мова ў нас проста квітнее, што беларусізацыя – працэс патрэбны, але паступовы...

Сёння часта даводзіцца чуць: маўляў, адносіны да дзяржаўнай мовы фарміруюцца знізу, а не загадам. Але, калі азірнуцца на гісторыю Еўропы, ад гэтага міфа пра «фарміраванне знізу» не застаецца амаль нічога. Не было б ніякай

Кіраўнік Таварыства беларусаў Літвы Хведар Нюнька

Кіраўнік Міжнароднага аб’яднання мастакоў – беларусаў Балты «Маю гонар» Вячка Целеш

чэшскай мовы, калі б у XIX стагоддзі група мясцовых інтэлігентаў не распрацавала гэтую самую мову амаль з нуля, з усёй яе граматыкай, лексікай і сінтаксісам. Не было б ніякай французскай мовы, калі б каралеўская палітыка абсалютызму сілай не прымусіла насельніцтва Францыі (якое размаўляла на дзесятках дыялектаў, не разумеючы ні слова з гаворкі суседняй правінцыі) вывучыць мову Іль-дэ-Франса (абшару паблізу Парыжа). Прыклады можна прыводзіць і надалей. «Знізу» фарміруецца толькі фальклор, а моўная палітыка – гэта менавіта палітыка, а значыць, патрабуецца канкрэтная палітычная воля.

І нарэшце, яшчэ адно пераадоленне бар'ераў. Бар'ер адносін да гістарычнай спадчыны. «Лінія Сталіна», – сказаў у прамове Аляксей Марачкін, – падзяляе нас на сваіх і чужых, на адшчапенцаў і наскрозь правільных, на «свядомых» і «сознательных». Вядома ж, спадар Марачкін меў на ўвазе не столькі канкрэтны менавітавы комплекс, колькі пануючае ў нас інерцыйнае нежаданне прыняць гісторыю такой, якая яна ёсць: дзе кроў – гэта кроў, трагічны лёс – гэта трагічны лёс, а ахвяры – гэта ахвяры; дзе няма «белага» і «чорнага», а ёсць барацьба поглядаў, ідэй і працэсаў.

Сапраўды, хочацца, каб у справе нацыянальнай годнасці і стаўлення да гісторыі мы больш кіраваліся прынцыпам «з песні слова не выкінеш», гэта значыць, з павагай, гонарам і цікаўнасцю адносіліся да кожнага эпизода сваёй мінуўшчыны – ад часоў Полацкага княства і да суверэннай Рэспублікі Беларусь. Без «купюр» і чорна-белых схем.

Патрыятызм нельга зводзіць да савецкіх штампаў – ён павінен адчуваць свае карані, якія – у вяках. Нацыянальны гонар не сумяшчальны з фрэйдысцкімі комплексамі накшталт «моцнай рукі» Сталіна ў той жа ступені, як немагчыма сумясціць сыноўскае стаўленне да духоўных традыцый продкаў з тым сумным фактам, што гара Святая ў нас дагэтуль застаецца пе-

райменаванай у Дзяржынскую. Беларусы здаўна ганарыліся сваімі традыцыямі шанавання продкаў, але вывучэнне лёсу ахвяр сталінізму ў Беларусі фактычна прыпынена, быццам і не было ніводнага беларуса знішчана рэпрэсіямі 1930-х. Дагэтуль у нас няма ніякага мемарыяла ахвярам «бацькі народаў». У нас чамусьці вельмі экстравагантны густ на назвы вуліц: тут суцэльныя Лібкнехты, Люксембургі, Ландары, Берсаны (для поўнай калекцыі няма толькі булгакаўскага Швондзера), а імёны, што маюць сакавіты водар беларушчыны, месцяцца недзе на гарадской перыферыі... Дарэчы, хочацца спадзявацца, што меркаванні з'езда ў плане адносін да гістарычнай спадчыны будуць улічаны ў здзяйсненні прапановы пра ўзвядзенне ў Мінску помніка 600-годдзю Грунвальдскай бітвы, што, дзякуючы ратнаму подзвігу тысяч беларускіх ваяроў, прынесла Усходняй Еўропе вызваленне ад тэўтонскага дыктату. Гэты помнік падкрэсліў бы наша ўсведамленне таго, што карані Беларусі – значна глыбей за савецкае мінулае, хоць ад яго, зразумела, адракацца нельга.

Падводзячы вынікі, можна сказаць, што гэта быў з'езд болю і спадзяванняў. Ці суцішыўся боль і ці спраўдзіліся спадзяванні, пакажа час. У выступленнях прадстаўнікоў дыяспары акцэнт ставіўся больш менавіта на боль (за родную мову, за гістарычную памяць, за недахоп увагі з боку метраполіі), і таму першачаргова мелася на ўвазе менавіта захаванне ідэнтычнасці, а прамовы беларускіх чыноўнікаў гучалі з упэўненым аптымізмам і жаданнем больш развіваць, чым захоўваць. Аднак, пры ўсёй дваістасці «клімату» з'езда, верыцца, што аптымісты і песімісты пачулі адзін аднаго, – і ў гэтым, напэўна, і ёсць самы шматбагачны здабытак з'езда. І яшчэ не пакідала пазітыўнае ўражанне, што ўсе прысутныя – незалежна ад палітычных перакананняў – усведамлялі сябе адным цэласным, хоць і складана-супярэчлівым, арганізмам: нацыяй, якую не падзеліш і не паглынеш, – яна застаецца адзіным целам, нават калі прадстаўнікі яе раскіданы па ўсім свеце.

Уладзімір ВАСІЛЬКОЎ ■